

ÉLŐ ERDÉLY EGYESÜLET

BIHARPÜSPÖKI

HONISMERETI ESSZÉ

**FARKAS BOGLÁRKA ANGÉLA
NAGYVÁRAD
MIHAI EMINESCU FŐGIMNÁZIUM**

2014

Vajon mitől olyan fontos számunkra a szülőhelyünk? Nem az épületek, a házak teszik különlegessé, hanem az emlékek, az ott élő emberek és a föld mely magába itta eleink nyomát. Mert ez a ház itt, nem egy egyszerű ház, hanem *a* szülőházam. Ez nem egy kapu, hanem *a* kapu melyben nagyanyám minden délben hazavárt az iskolából. A sarkon túl, a nagy gesztenyefák árnyékában meghúzódó épület nem egy óvoda, hanem *a* hely ahol először léptem ki a család öleléséből egymagam a nagyvilágba. Ezek a számomra oly különleges helyek nem egy vadregényes, a Kárpátok bércei közzé szorult erdélyi falucskában hanem a Pártiumban, néhány km-re a magyar határtól Biharpüspökiben találhatóak, mely a Wikipédia megfogalmazása szerint egy *hajdani település Romániában, Biharmegyében, jelenleg Nagyvárad része.*

Tehát Biharpüspöki, pályázatom tárgya egy önnálló közigazgatással már nem rendelkező település. Tudom, tulajdonképpen Nagyvárad a szülővárosom, imádom is, több tíz oldalt írhatnék a történelméről, rengetek nevezetességéről. De úgy döntöttem, hogy inkább írok Püspöki egyetlen nevezetességéről, amely mindig elsikkad a gazdag váradi kínálatban csak úgy mint az Árpád-kori Biharpüspöki maga. Mindig is Nagyvárad szoros vonzáskörzetéhez tartozott. Évszázadokon át élt a város árnyékában, míg nem 1956 január 1-én bekebelezte az. Akkori lakosai vegyes érzelmekkel fogadták a változást. Sokan örültek, hogy egyszerűből városi lakosok lettek, a fejlődés biztos zálogának gondolták a Nagyváradhoz csatolást. Mások viszont aggódtak a falu hagyományaiért, féltették a falut a nagyvárosba szürkületstől, az iparosítástól. Nem könnyen békültek ki vele, hogy ezentúl mások döntenek a falu sorsáról, természetesen a saját igényeiket szem előtt tartva. 1955-ben mégsem alakult ki heves vita a városhoz csatolás kérdéséről, hisz az akkori kommunista rendszernek ez nem volt sajátja. A döntéshozás súlyát levették a polgárok válláról, rájuk „csak” a végrehajtás hárult. Most több mint hatvan év után, a közvélemény még mindig megosztott. A szép reményekből néhány valóra vált, de a félelmek nagy része is beigazolódott.

Nos, azt már elregéltem, hogyan lett „vége” Biharpüspökinek, de annak is utána jártam, hogy hova nyúlnak a kezdetei. Régészeti ásatásokkal igazoltan kb.i. e. 3000 -tól már a neolitikum, a réz- és bronz kor emberei is lakták e tájakat. Az egymás utáni korokat bizonyító leletek igazolják az emberi társadalom fejlődésének folyamatosságát. A település kialakulásáról hivatalos okiratok nem maradtak fenn, de egy 1273-ban írott okmány már azt igazolja, hogy a káptalan, a püspökség birtoka. Nyilván nevének kialakulása is ezzel a státuszával hozható kapcsolatba.

A középkor, a kialakult Szent-László kultusz nyomán, felvirágzást hozott a településre. Várad búcsújáróhellyé vált. A szent sírjához zarándoklók rendszeresen megállapodtak Püspökiben és csúcsíves egyházában készültek fel arra, hogy a szent király sírját méltóan megközelítsék. 1319-ből ismert névszerint Püspöki első lelkésze, Péter. Egy 1321-es okirat megemlíti a pálos rend püspöki Kápolnás kolostorát, a Szent Klára rend itteni vízimalom jogát. 1360-ban a Telegdy család is részbirtokot szerzett itt, de 1692-től ismét a váradi püspökség birtoka lett.

Lakosairól először egy 1453-as irat tesz említést. Egy ma is létező utca, Kerektó, nyolc akkori lakóját sorolja fel névszerint. Valamennyien a váradi káptalan jobbágysai voltak: Tholdi Gergely, Komplár Demeter, Békés Jakab... A későbbi századok okmányai egyre többet árulnak el a lakosságról, igazolva Püspöki folyamatos fejlődését, gyarapodását. Az 1552-es Literati-féle összeírás szerint 86 portával rendelkezett a falu. Jobbágysai, szabadosok, mesterek, belső szolgák és püspöki nemesek lakták. 1660-os dokumentumok már családneveket is megemlítenek. Ezek ma is gyakori családnevek Püspökiben, például : Borsi, Csáki, Feltóti, Ladányi, Tárnok stb. A török hódoltság után Várad-Püspöki néven szerepelt az okiratokban. Az 1692-es nyilvántartás szerint Püspöki Bihar vármegye harmadik járásának legnépesebb községe volt. A II. Rákóczi Ferenc vezette szabadságharcot azonban nagyon

megsínylette. A császári katonák az egész falut felperzselték, de lakosai hamar visszatelepődtek. Az első magyarországi népszámlálás (1784-1787) adatai szerint a váradi püspök birtokában lévő községet 2307 ember lakta. 1720 és 1834 között Püspökiben, a Debreceni Kollégium mintájára, neves Református Kollégium is működött, ahol egészen a *poeta* (költői) osztályig bezárólag tanítottak.

Az újkor olyan gazdasági változásokat hozott Püspökre melyek társadalmi struktúrájára is nagy kihatással lettek. A 19.század közepétől Magyarországon megkezdődtek a nagy országút, és vasút építések. Elhelyezkedése és kavicsbányái révén Püspöki egyből a „frontvonalba” került. A falu egész sor gazdasági, társadalmi és kulturális változáson ment át rövid időn belül. A parasztokból kubikosok, szakmunkások lettek, a kereskedelem is megélénkült. A faluban 1867-től működik a posta, a telefon és a távíró. A település életét szellemi és gazdasági fellendülés jellemzi. 1896-ban baptista imaházak emeltek, 1897-ben új római katolikus templomot szenteltek a püspöki hívek. A tőkés gazdasági élet fellendülési időszaka volt ez. Modern gőzmalmok létesültek a Jakab- majd a Dóczy-féle, 1907-ben megkezdte működését a Vulkán téglagyár. Vágóhidak és pálinkafőzők üzemeltek a településen. Megalakult a Hangya Szövetkezet a falubeliek termelési társulása.

Az 1920-as fordulat után Biharpüspöki Epsicopia-Bihar néven „futott tovább”, vasúti határátkelővé vált és tovább fejlődött. A két világháború között két új román tannyelvű iskola, egy görög katolikus és egy ortodox templom épült a faluban. Virágzott a kulturális élet. Dalkör, színjátszókör, és két ifjúsági egyesület (egy katolikus és egy református) is működött. A település lassan polgárosodni, városiasodni kezdett, egyre inkább elvesztve falusias jellegét. Egy 1937-es kimutatás 961 házat, 1016 gazdaságot, 74 vállalkozót, 4100 állandó lakost (és sok ideiglenesen ott tartózkodót) említ. Az 1940-es bécsi döntés nyomán 1940 szeptember 6-án vonult be Püspökibe a magyar hadsereg. Ekkor anyai dédanyám élete is fordulatot vett. Nagyapám anyja boldogan integetett a katonáknak és az eddig a határ túloldalán lévő Biharkeresztesre készült a rokonaihoz. Nagyanyám anyja viszont sírva követte gyerekeivel román férjét az új határ túloldalára. Hátra hagyva mindent: házat, családot, szülőfalut. Mindezt úgy, hogy egy szót sem beszélt románul, mert a szerelem hevében és a könnyebb beilleszkedés kedvéért inkább dédnagyapám tanult meg magyarul. Mindeközben Püspöki életében a fordulatot egy új, bár rövid fellendülés követte. A településen, a kornak megfelelő, modern orvosi rendelő épült, fellendült az ifjúsági, kulturális és sport tevékenység. Saszet Győző tanító vezetésével újra indult a színjátszó csoport. 1943 december 5-én Országzászlót és első világháborús hősi emlékművet avattak, de az egyre gyakoribbá váló katonai behívások miatt már keserédes volt a hangulat. A családi anekdota szerint 1944 október 11-én nagyapám bátyja a „muszkákkal” a sarkában tért haza a frontról, honvédegyenruháját azonnal tüzre vetve. 12-re virradóra bevonult Püspökibe a rettegett „felszabadító” szovjet hadsereg, itt is igazolták, hogy rászolgáltak hírnevükre.

A háború véget ért, az emberek hazatértek vagy elszírták őket. Az élet ment tovább és látszólag jól indult minden. Önkéntes alapon gazdasági társulás alakult, elkezdtek dolgozni a kisiparosok, megalakult a Petőfi Ifjúsági Kör. Az ifjúság önkéntes munkával villamos utat épített a város szélétől a falu központig. Az 1948 utáni államosítások nyomán azonban Püspökiben is felszállt a rózsaszín köd és helyébe a vörös ereszkedett.. Nagyapám szóhasználatával élve ezentúl „felülről az elvtársak dirigáltak”. Az elvtársak márpedig 1955-ben úgy döntöttek, hogy a helyi kommunista társadalom érdekeit szem előtt tartva Biharpüspököt Nagyváradhoz csatolják. De mint tudjuk: *Az anyag nem vész el, csak átalakul.* Tehát Püspöki is csak a térképről tűnt el, valójában városnegyeddé avanszállva tovább élte mindennapjait. A csatlakozás nyomán a Püspökihez tartozó régi egyházi birtok a Fácános a modern szocialista nagyipar „fellegvárává” vált. Az évek folyamán hét nagyüzem és egy hőerőmű épült a település határán. A városnegyed ennek ellenére nem indult iszonyatos fejlődésnek. Szerencsére. Házai elkerülték a rettegett bontást, nem épültek szörnyű *blokkok*

(tömbházak) a tágas udvarok, nagy kertek helyén. A városrész megőrizte falusias jellegét sokan a gyári munka mellett kertészkedtek, baromfit, disznót tartottak, a váradi piacra jártak árulni. Ekkoriban érdemelte ki városnegyedünk a dicsőséges *Saláta-City* nevet. Váradi konyhakertjévé váltunk. A püspökiek is nyertek egy s mást a vásáron. Például: a városi tömegközlekedést, a városi vezetékesvizet és ami a legnagyobb kincs volt akkoriban, a városi *buletint* (személyazonosági igazolvány). Ez az igazolvány akkoriban különös előjogokkal járt. A jegyrendszer idején például csak a városi *buletin*-nel rendelkezőknek járt a fejadag, hisz a falusiak amúgy is dúskáltak az elvtársak szerint. A püspökieknek bezzeg járt a *ráció* miközben tyúkok kapirgáltak az udvaron, disznó rőfögött az ólban, nőtt a saláta a kertben. Mindezt persze keményen meg kellett dolgozni, de a lehetőség legalább adott volt. De ahogy mondani szokás *Nem csak kenyérrel él az ember*. Márpedig a viszonylagos anyagi jólétnek meg volt az ára. Püspöki tele lett átutazó idegenekkel: vasutasok, vámosok, gyárimunkások „színesítették” a palettát. A közösségi élet szinte teljesen leépült. Egy idő után már csak a negyedben működő iskola eseményeire és a vasárnapi istentiszteletekre, szentmisékre korlátozódott. Aki viszont a nyolcosztályos iskola padjaiból kinőtt és templomba sem járt teljesen kiszorult a helyi közösségi életből. Még egy kisvendéglő sem működött a negyedben ahol a helyiek nagyobb számban összejöhettek volna. Már-már úgy tűnt, hogy mindennek vége, ám ekkor jött, a tájainkon immár megszokott fordulat (hetven év alatt a negyedik).

1989. december 22-én bukott meg a kommunista diktatúra és 1990 januárjában alakult meg az RMDSZ (Romániai Magyar Demokrata Szövetség) biharpüspöki szervezete. Ez a szervezet vált a közösségi élet újraszerveződésének mozgatórugójává. Mostani munkájukat a Biharpüspöki Alapítvány is segíti. Emlékeznek az 1943-ban felállított első világháborús hősi emlékműre? Hát 2003-ban előásták (szó szerint), felújították és újra felállították egy az 1848-49-es szabadságharcosok emlékét őrző kopjafával együtt. Az egyházak részéről is megindultak a restaurációs folyamatok 1997-ben, a centenáriumi évfordulóra, teljesen újra tatarozták a római katolikus templomot. A református templomot is renoválták. Mindezt nagyrészt a helyi lakosság önkéntes munkája és adakozása nyomán. Az utóbi években új, modern kultúrház is létesült., a Bocskai István Községi Ház, ahol rendszeressé váltak az előadások, a különböző gyerekprogramok, a farsangi és szüreti bálók. A Biharpüspöki Napok is rendszeresen megrendezésre kerülnek. Az utóbbi években végre infrastrukturális változások is végbementek városrészünkben. Csatornázási munkálatok folytak, az utcákat leaszfaltozták. Szabályozták a Püspökut keresztsben átszelő kis patak, a Kis-Körös medrét, fölé modern bicikliutat építettek. A kerületet felminősítették kertvárossá. Számos új ház épült, sok új lakóval népesítve be városnegyedünket. Talán egy részük integrálódni fog a közösségbe amelynek jelenlegi magját természetesen a több generáció óta Püspökiben élő családok adják. Ők látogatják Püspöki templomait, temetőit. Emlékezve a múltra és bízva a jövőben.

Én 1997-ben születtem, praktikus okok miatt a város egy másik negyedében jártam iskolába. Sokáig nem is tudtam, hogy Püspöki régen különálló település volt. Ez a tény később sem foglalkoztatott és ha nincs ez a pályázat, be kell vallanom, hogy valószínűleg sohasem ismertem volna meg igazán a történetét. Pedig imádok itt lakni. Szeretem a hangulatát, az udvarokat, a kerteket, a sok ismerős arcot az utcákon, a pletykálgató mamákkal a házak előtt... Szerencsés vagyok, hogy mindezt úgy élvezhetem, hogy egy karnyújtásnyira vagyok Váradtól, és így a nagyváros nyújtotta lehetőségeket is maradéktalanul kihasználhatom...Mint ahogy a püspöki közösség is szerencsés, hogy a rohanó világban még van egy sziget, Püspöki, mely csak az övé, és amelyet ha továbbra is a szívében hord, sohasem fog elveszíteni..

Végezetül a beígért egyetlen nevezetesség: Biharpüspöki református temploma. 1955-ben nyilvánították műemléké. A templom 1557-ben lett reformátusá, az évben foglalta el Várad

várát Varkocs Tamás a református Izabella királyné nevében. Ekkor Várad és vele együtt hűséges „apródja” Püspöki máról holnapra megreformálódott. Az épület, a 14-15. században valójában római katolikus istenházának épült. A gótikus székesegyház déli falán kis méretű, román kori, tölcserbélletes ablakokat tártak fel, így a templom elődje vélhetően a 11. század végén, vagy a 12. században már állott. Az idők során a templom több átépítésen esett át, így főként eklektikus jegyeket hordoz. Legutóbbi restaurálásakor eredeti gótikus ablakok kerültek elő. *Mikor házasodik össze a püspöki templom a toronnyal?* A környékbeli falvak lakosai által feltett vicces kérdés alapja a református templom azon érdekessége, hogy az épülettől külön áll az 1732 és 1764 között épült kalandos sorsú torony. 1766-ban villámcsapás érte, zsindelyes teteje leégett, újjá kellett építeni. 1881-ben barokkos toronysisakot kapott és toronyórát mind a négy oldalára. A második világháború alatt, 1944 október 11-én este fél hétkor a tornyot találat érte, leégett csak a négy pusztá fala és két harangja maradt meg. Az ezt követő átalakítása során nyerte el 1946-ban mai, sajátos bátyaszerű formáját

Tehát ha ezentúl valaki Nagyváradon jár, látogasson el Püspökibe is, sétáljon fel az árnyas fák alatt a Hódos dombra, nézze meg templomainkat. Szívesen látjuk, de ne feledjen oda köszönni a kapuban az unakáikat váró nagymamáknak! Mert még meg találják pletykálni. Tudják, már csak így van ez *faluhelyen*...még akkor is ha város...

Források: Antal Béla, Biharpüspöki Feljegyzések a település történetéből. Nagyvárad 2003
Péter I. Zoltán, Nagyvárad műemlék épületei. Nagyvárad, 2008.

Biharpüspöki egy szelete

MELLÉKLET

A református templom csonkatornya, hátrében a katolikus templom toronnyal

A református templom épülete

A Biharpüspöki vasútállomás

A világháborús emlékmű

A Bocskai István Közösségi Ház

Jó hangulatú zenés est a közösségi házban

Az új bicikliút

Nehogy eltévedjenek! Biharpüspöki térképe